

DARBO RINKOS INFORMACINIS APRŪPINIMAS: INFORMACIJOS MOKSLO POŽIŪRIS

Marija Stonkienė

Lietuvos ūkio reforma, įtvirtinanti rinkos santykius, vyksta visose visuomeninio gyvenimo srityse. Pasaulinė patirtis siūlo tik vieną būdą rinkos ekonomikos poreikius atitinkančiam ir patenkinančiam užimtumui formuoti. Tai – rinkos santykių įtvirtinimas organizuojant užimtumo procesus, darbo rinkos formavimasis. Vienas būtinausių darbo rinkos atributų – bedarbystė – egzistuoja tik kaip vieningo rinkos mechanizmo sektorius, jo veikiamas ir lemiamas. Istorija ir išsivysčiusių rinkos ekonomikos šalių patirtis rodo, kad rinkos ekonomikos sąlygomis nedarbo negalima išvengti, tačiau reikia stengtis sušvelninti jo poveikį ekonomikai ir socialiniam gyvenimui. Lietuvos bedarbiai nėra panašūs į išsivysčiusių rinkos šalių, turinčių patyrimą sprendžiant darbo rinkos reguliavimo problemas ir pasirengusių tuo patyrimu pasidalinti, bedarbius. Jie labiau panašūs į bedarbius pokomunistinių šalių, kurios darbo rinkos reguliavimo patyrimo neturi, kur darbo rinka taip pat formavimosi stadijoje ir yra kryptingai veikiama besiformuojančių ekonominių sistemų ypatumų. Todėl sunku teigti, kad kitų šalių kovos su nedarbu modeliai gali būti veiksmingai pritaikyti Lietuvoje.

Nedarbo mastai ir apimtys reguliuojami ne tik makroekonomikos priemonėmis, gerinančiomis visą ekonominę situaciją. Poveikį darbo rinkai, užimtumo situacijai (taip pat ir nedarbo ar bedarbystės situacijai) turi ne tik darbo jėgos profesinis, kvalifikacinis rengimas, permokymas ar perkvalifikavimas, atsiliepiant į darbo rinkos poreikius, juos išsiaiškinus ir numačius jų pokyčius, bet ir informacinis darbo rinkos aprūpinimas, darbo rinkos sub-

jektų informacinis aptarnavimas, prevencinis darbo rinkos subjektų informavimas – profesinis konsultavimas ir orientavimas.

Lietuvos darbo rinkos infrastruktūroje formuojasi darbo rinkos informacinio aprūpinimo segmentas. Tai naujas, kūrimosi stadijoje esantis organizmas, nulemtas išorinės aplinkos – ekonomikos plėtros ypatumų. Šis segmentas vaidina toli gražu ne pasuktinį vaidmenį darbo rinkos charakteristikų dinamikoje. Lietuvos darbo rinkoje vykstantys informacijos procesai dar nebuvo tyrinėjami pasitelkiant informacijos mokslo nuostatas.

Posocialistinės Lietuvos darbo rinkos informacinio aprūpinimo tyrimo objektu yra laikomos lokalizuotos Lietuvos darbo rinkos subjektų informacinės aplinkos formavimo problemos. Atsižvelgiant į informacijos mokslo nuostatų taikymo tendencijas bendrosiose darbo rinkos teorijose bei specifinių darbo rinkos problemų sprendime (6), tam tikras dėmesys skiriamas ir informacijos mokslo nuostatų taikymui pagrįsti.

Tiriant ir analizuojant informacijos procesus, vykstančius Lietuvos darbo rinkoje (toliau tekste DR), specifinių DR tyrimo metodų naudojimas neturėtų būti išskirtinis. Lietuvos DR pokyčiai ir charakteristikos yra svarbios kaip informacijos reiškinių egzistavimo terpė ir kaip informacinio aprūpinimo (toliau tekste IA) objektų veiksmus ir poreikius lemiančios priemonės. Informaciniam aprūpinimui DR charakteristikos ir plėtros ypatumai yra svarbūs tiek ir tokiu mastu, kiek jie daro įtakos IA organizavimui (institucinių darbo rinkos informacinį aprūpinimą atliekančių vienetų organizacinei struktūrai, veiklos apimtims, generuojamiems informacijos srautams), tačiau kiekybinės ir jų nulemtos kokybinės DR charakteristikos, kaip darbo rinkos informacinį aprūpinimą veikiantys parametrai, nėra lemiamos ir svarbiausios, jų nereikėtų absoliutinti. DR kiekybinės ir kokybinės charakteristikos paprastai sukelia natūralius pokyčius netobuloje darbo rinkos informacinio aprūpinimo organizacinėje struktūroje, sudaro nišas ir sąlygas formuoti besikeičiančių DR segmentų charakteristikoms ar veiklos aspektus aprėpiančioms bei aptarnaujančioms struktūroms. Šie aspektai neturėtų daryti įtakos (paprastai

ir nedaro) darbo rinkos informacinio aprūpinimo pagrindiniams principams ir strategijai. Realų ir optimalų darbo rinkos informacinio aprūpinimo organizavimo būdą apibrėžia ir nusako DR IA organizavimo struktūra ir tie jos veiklos principai, kurie sudaro sąlygas tolygiam ir atitinkančiam DR subjektų informacijos poreikius DR IA, esant bet kokiems DR, kaip IA objekto, parametrų pokyčiams ir fliktuacijoms.

Kalbant apie kurios nors visuomeninės veiklos ar visuomeninio gyvenimo sferos IA, aptariamas ne tos ar kitos teminės informacijos egzistavimas, o galimybės gauti tą informaciją kuo išsamesnę ir aukštu relevantumo lygiu iš kuo siauresnio šaltinių rato. Reikia nepamiršti ir to, kad bet kurios veiklos srities ar visuomeninio gyvenimo sferos IA pasižymi kompleksiniu pobūdžiu, t. y. informacija gaunama ne tik iš šaltinių, tiesiogiai susijusių su konkrečiu IA objektu, bet ir iš kitos visuomeninės veiklos ar visuomeninio gyvenimo sferų informacijos gamybos. Kiekviena visuomeninio gyvenimo sfera ar visuomeninė veikla – sudėtinga informacijos sistema, susidedanti iš įvairialypės informacijos. Tačiau šioje informacijos sistemoje didžiausias lyginamasis svoris tenka konkrečios visuomeninės veiklos ar visuomeninio gyvenimo sferos generuojamai informacijai. Taip paaiškėja, kad DR informacinė erdvė yra priklausoma nuo DR dalykinės erdvės, lemiančios darbo rinkos informacinio aprūpinimo dalykinę sferą ir apibrėžiančios tiesioginių informacijos vartotojų ratą. Informacijos procesų, vykstančių darbo rinkoje, dalykinę erdvę nusako veiksmų, darančių įtaką darbo rinkos plėtros ir funkcionavimo dinamikai, dalykinis ir teminis turinys. Darbo rinkos informacinio aprūpinimo adresatas – konkretus DR subjektas, turintis susiformavusius informacijos poreikius. Čia informacijos poreikiai – ne atsitiktiniai vieno ar kito individo poreikiai, o būtinybė, nulemta ekonominės situacijos ir DR raidos kryptių.

Darbo rinkos informacinis aprūpinimas suprantamas kaip kompleksinis ir tikslingas aktualios teminės informacijos dokumentinio, faktografinio ir konceptografinio aptarnavimo pagrindu pateikimo informacijos vartotojams, DR subjektams, proce-

sas. Informacija pateikiama vartotojams atsižvelgiant į jų realius ar numatomus informacijos poreikius bei turimus informacijos išteklius. Darbo rinkos informacinis aprūpinimas laikomas optimaliu tada, kai jo metu sudaromos sąlygos kiekvieno konkretaus informacijos vartotojo informacinės aplinkos ir informacinės makroaplinkos permanentinei adaptacijai. Principinės DR informacinės aplinkos savybės – “atvirumas” ir “mobilumas”. “Atvirumas” čia suprantamas kaip tam tikra savybė kaupti informacinį potencialą, o “mobilumas” – kaip pasirengimas priimti pačią naujausią informaciją. Informacinę aplinką galima laikyti tam tikru invariantiniu informaciniu pagrindu, kuriuo naudodamiesi DR subjektai sąmoningai realizuoja save DR.

Pagal formuojamą informacinę aplinką galima išskirti du DR IA lygius:

- makrolygi,
- mikro (arba lokalų) lygi.

Makrolygyje naudojami makroekonominiai rodikliai (gamybos apimtys, investicijų dinamika ir pan.), padedantys susidaryti ekonominės padėties, nuo kurios priklauso DR būklė, vaizdą bei sukaupti informaciją, reikalingą formuojant valstybinę užimtumo politiką ar net atskirų institucijų veiklos strategiją DR srityje. Siekiant konkrečiau įvertinti DR būklę, makrolygyje naudojami rodikliai, apibūdinantys DR įvairiais aspektais: gyventojų dinamika (gimimų, mirčių skaičius, migracijos saldo ir pan.), ekonomiškai aktyvių gyventojų dinamika, darbo jėgos pasiūlos ir paklausos pusiausvyros dinamika, darbo užmokesčio dinamika, išdirbio normos ir pan. Nuo 1991 metų kovo mėnesio, remiantis Lietuvos Respublikos gyventojų užimtumo įstatymu, Lietuvoje pradėti registruoti neturintys darbo asmenys (nedirbantys ir bedarbiai), ir skaičiuojant apibendrinančius darbo išteklių rodiklius siekiama juos palyginti su Vakarų Europos šalių skaičiuojamais rodikliais (1). Makrolygyje naudojama ir kuriama informacija išreiškia kiekybines charakteristikas, apibūdinančias gyventojų užimtumą, nedarbą, darbdavių, darbdavių susivienijimų, profsąjungų ir įdar-

binimo institucijų veiklos rezultatus. Didžiausias lyginamasis DR informacinės makroaplinkos formavimo svoris Lietuvoje tenka Statistikos departamentui, Ekonomikos ministerijai, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai bei Respublikinei darbo biržai.

Informacinio aptarnavimo būtinybę lokaliame (vietiniame) lygyje lemia konkrečių DR subjektų informacijos poreikiai, kuriems savo ruožtu taip pat daro įtaką ir makrolygyje formuojama informacinė makroaplinka. DR subjektų IA sudaro darbo rinkos informacinio aprūpinimo branduolį, todėl informacinės mikroaplinkos formavimas tam tikra prasme lemia ir informacinės makroaplinkos formavimą.

Tiriant darbo rinkos informacinio aprūpinimo problematiką dažnai apsiribojama vien tik darbo rinkos statistinių duomenų rinkimo, unifikuojimo ir pan. klausimais, t. y. DR IA makrolygio tyrimu (2, 3). Tačiau vietinio IA svarbą ir tyrimo pirmaeiliškumą akcentuoja bei patvirtina tas faktas, kad praktinis poveikis darbo rinkai yra greičiausiai realizuojamas vietiniame lygyje. Makrolygiu vartojama informacija yra formuojama iš vietiniame lygyje generuojamos informacijos sandų. Vietinio darbo rinkos informacinio aprūpinimo informacijos procesai nėra suvedami vien į statistinių duomenų rinkimą, saugojimą, platinimą. Apibendrinant ir analizuojant DR statistinius duomenis, dėl išorinės aplinkos informacijos veiksnių įtakos gaunama kokybiškai nauja informacija. Šie procesai nėra tapatūs statistinių duomenų keitimo procesams. Vietiniame darbo rinkos informacinio aprūpinimo lygyje greta statistinių duomenų cirkuliuoja ir tam tikra teminė informacija, adekvati vietinės DR subjektų informacijos poreikiams.

Vietiniame lygyje darbo rinkos informacinis aprūpinimas realizuojamas kryptingo tikslinio informacinio aptarnavimo metu. Informacinio aptarnavimo kryptingumą lemia IA subjektai, tikslingumą – IA objektų tikslai, įvardinami DR subjektų informacijos poreikiais. Darbo rinkos informacinis aprūpinimas gali būti realizuojamas tokiomis informacinio aptarnavimo rūšimis:

1. Darbo rinkos subjekto (darbdavio) IA:

- ūkinės veiklos, verslo perspektyvumo konsultavimu,
- verslo pasirinkimo konsultavimu,
- personalo formavimo konsultavimu,
- personalo parinkimu,
- informavimu apie darbo paklausą (darbuotojų pasiūlą),
- juridiniu konsultavimu.

2. Darbo rinkos subjekto (ieškančio darbo asmens) IA:

- profesiniu konsultavimu ir orientavimu,
- darbo vietos perspektyvumo konsultavimu,
- informavimu apie darbo (darbo vietų) pasiūlą,
- verslo pasirinkimo konsultavimu,
- juridiniu konsultavimu.

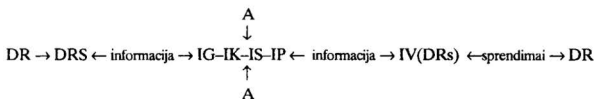
3. Potencialių darbo rinkos subjektų (tiek darbdavių, tiek dirbančių asmenų, tiek asmenų, dar nepradėjusių darbinės veiklos) IA:

- profesiniu konsultavimu ir orientavimu,
- verslo pasirinkimo konsultavimu,
- ūkinės veiklos, verslo perspektyvumo konsultavimu (darbo vietos perspektyvumo konsultavimu),
- juridiniu konsultavimu.

DR IA sistemos kūrimosi ir funkcionavimo pagrindą sudaro dalykinės komunikacijos reiškiniai (procesai). Dalykinę komunikaciją charakterizuoja tikslo buvimas bent pas vieną iš komunikacijos dalyvių. Tikslas susijęs su tam tikrais poreikiais – motyvais gauti/pateikti informaciją. Darbo rinkos informacinio aprūpinimo dalykinės komunikacijos tikslas – gauti/pateikti informaciją apie darbo pasiūlą/paklausą. Be šio tikslo, komunikacijos dalyviai turi ir kitų ketinimų, t. y. įsisąmonintą siekimą realizuoti komunikacijos aktą, atsižvelgiant į numanomus ir laukiamus rezultatus (darbo rinkos informaciniame aprūpinime gauti/pateikti informaciją apie darbo pasiūlą/paklausą siekiama norint rasti darbo vietą ar darbuotoją). Komunikacijos procesai nėra vien paprastas informacijos perdavimas tarp informacijos generuotojo/gamintojo

ir informacijos vartotojo. Visų pirma, pats informacijos perdavimo (o tiksliau – pasikeitimo informacija) procesas nėra vienos krypties. Komunikacija reikalauja grįžtamojo ryšio ir ją realizuojant pranešimo (informacijos) siuntėjas ir gavėjas paeiliui keičiasi vietomis. Antra, svarbi reikšmė tenka pažintiniams procesams – gaunamos ir perduodamos informacijos supratimui, interpretavimui ir atrankai. DR subjektai keisdami, perduodami informaciją vienas kitam informacijos perdavimo procese, atsižvelgdami į grįžtamojo ryšio rezultatus koreguoja perduodamos informacijos parametrus.

Taikant informacijos mokslo metodines nuostatas (4, 5, 7–9) darbo rinkos informacinio aprūpinimo tyrime aiškėja, kad darbo rinkos informacinis aprūpinimas vyksta kaip informatizuota komunikacija tarp informacijos gamintojo (generatoriaus) ir informacijos vartotojo (recipiento). Tokios komunikacijos struktūros variantas pateikiamas schematiškai (1 pav.).

A – išorinė aplinka, DRS – darbo rinkos dalykinė sritis, DR – darbo rinka, IG–IP–IS–IPL – informacijos generavimo, keitimo, saugojimo ir platinimo sistema, kur: IG – informacijos generatorius, IK – informacijos keitėjas, IS – informacijos saugotojas, IP – informacijos platintojas, IV – informacijos vartotojas, DRs – DR subjektas)

1 pav.

Informatizuota komunikacija paprastai realizuojama per simbolinę ar ženklinę tekstinę informaciją (galimas ir netekstinis informatizuotos komunikacijos realizavimo būdas). Informatizuotos komunikacijos realizavimo būdą lemia realiai egzistuojančios naudojamos techninės, programinės priemonės, operuojančios tik simboline ar ženklų informacija, t. y. informacija, suprantama informacijos vartotojui. Ji užfiksuota materialiose laikme-

nose (kurios įvairuoja nuo tradicinio popieriaus iki ESM atminties). Taigi aišku, kad DR informatizuotos komunikacijos vienetu tampa tekstinė informacija, užfiksuota materialiose laikmenose ir sudaranti visą DR informatizuotos komunikacijos materialųjį pagrindą. Darbo rinkos informacinis aprūpinimas (kaip informatizuota komunikacija) gali būti realizuojamas:

- tiesiogiai (kai tarp DR subjektų yra tiesioginis ryšys),
- per tarpininkus.

Informatizuotos komunikacijos struktūroje sąveikauja kelių tipų informacinės sistemos. Informacija iš išorinės aplinkos ir DR dalykinės srities DR subjektų informacijos generatorių dėka arba padedant juos atstovaujantiems informacijos generatoriams (darbo rinkos informacinio aprūpinimo institucijų) *informacijos generavimo sistemoje* transformuojama į tekstus, *informacijos keitimo sistemoje* informacijos iš išorinės aplinkos poveikyje, taip pat atsižvelgiant į informacijos vartotojų poreikius tekstai yra pakeičiami (apdorojami, aktualizuojami). Čia informacija gali būti “išfasuojama” (packaging) arba “apjungiamo” (syndicating), t. y. adaptuojama ar kaip kitaip keičiama, ir todėl įgauna papildomų savybių (value-added). *Informacijos saugojimo sistemoje* informacija kaupiama, saugoma, vykdoma paieška. Paieškos rezultatai *informacijos platinimo sistemoje* tekstų pavidalu (arba pagal poreikį) pateikiami informacijos vartotojui, priimančiam sprendimus, kuriais veikiama tiek DR, tiek išorinė aplinka.

Apibendrinant informacijos požiūrio taikymą darbo rinkos informacinio aprūpinimo tyrime galima teigti, kad:

- 1) darbo rinkos informacinio aprūpinimo tyrime yra tikslinga taikyti informacijos mokslo metodologiją;
- 2) DR IA realizuojamas dviem lygiais:
  - makrolygiu,
  - mikrolygiu.

Esamiems DR parametrams didesnę įtaką daro darbo rinkos informacinis aprūpinimas mikrolygiu.

3) darbo rinkos informacinio aprūpinimo vietiniu lygiu realizavimo pagrindas – komunikacijos procesai, t. y. informatizuota dalykinė komunikacija. Informatizuotos komunikacijos struktūroje sąveikauja kelių tipų informacinės sistemos:

- informacijos generavimo sistema,
- informacijos keitimo sistema,
- informacijos saugojimo sistema,
- informacijos platinimo sistema.

LITERATŪRA

1. Damidavičius M., Pocius A. Darbo rinkos sąvokos ir statistinių rodiklių sistema // Gyvenimo šaltiniai. – 1993. – Nr. 7/8. – P. 35–41 .
2. Goldfarb R. S., Adams A. V. Designing a System of labor Market Statistics and Information. – Washington: World Bank, 1993. – 54 p.
3. Chris E. Data pooling // Burisa. – 1990. – Nr. 4. – P. 9–10 .
4. Cronin B., Klein S. Informationsmanagement in Wissenschaft und Forschung. – Braunschweig: Vieweg, 1990. – 124 p.
5. Hanker J. Die strategische Bedeutung der Informatik für organisationen. – Stuttgart: Teubner, 1990 . – 116 p.
6. Rothschild K. W. New Information Theoretic Approaches to Labour Market Theory: Comment // Barriers to full employment: Papers from a conference sponsored by the Labour Market policy Section of the International Institute of Management of the Wissenschaftscentrum of Berlin. – N.Y.: St. Martins Press, 1988. – P. 66–69 .
7. Wollnik M. Ein Referenzmodell des Informations management // Information Management. – 1988. – Vol. 3. – Nr. 3. – S. 34–43 .
8. Артамонов Г. Т. О метрике движения информации // НТИ. Сер. 1. – 1993. – Н. 6. – С. 27–29.
9. Артамонов Г. Т. Проблемы теоретической информатики // НТИ. Сер. 1. – 1993. – Н. 6. – С. 25–27.
10. Артамонов Г. Т. Макромодели движения информации // НТИ. Сер. 1. – 1994. – Н. 1. – С. 24–26.

Įteikta 1996 m. sausio mėn.

THE WORK MARKET'S INFORMATION SUPPLY

Summary

The investigated object of the work market's information supply of Lithuania is considered to be problems of the formation of the surrounding for work market subjects.

The while investigating work market's information supply, it is purposeful to apply methodical regulations of information science. The information supply of the Lithuanian work market is being realised at two levels, the macro level and the local level. The information supply at the local level more strongly influences the parameters of the current work market. The basis of realisation of this information supply is informatized business, i. c., communication. In informatized business, like communication of work market's information supply, information systems of several types interact: generation of information, change of information, protection of information, and spreading of information.